

Прийшовши додому, «розговлялися», за загальнохристиянським звичаєм, саме «крушанками», які символізували Всесвіт і Життя.

Література:

1. Мірошниченко О. В. Старообрядці Південно-Східної України наприкінці XVIII – на початку XX століть : дис. ... доктора філософії за спеціальністю 032 – «Історія та археологія». Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту Українського державного університету науки і технологій, Запорізький національний університет, Дніпро, Запоріжжя, 2022. 227 с.

2. Федорова А. І. Старообрядницькі общини Південної Бессарабії у XIX – першій половині XX ст.: історико-конфесійний аспект : дис. канд. іст. наук: 07.00.02 / Одеський національний університет. Одеса, 2005. 238 с.

3. Панарін О. Є. Міграція російських старообрядців (друга половина XVII – початок XX століття) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2017. 235 с.

4. Єрмакова І. О. Заселення Півдня України у другій половині XVIII ст. старообрядцями. *Наукові праці. Історичні науки*. 2006. Т. 62. Вип. 49. С. 7–12.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-388-3-32>

КУЛЬТУРОЛОГІЯ – РИЗИКОВИЙ ПРОЕКТ ЧИ ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК?

Уварова Тетяна Іванівна

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри мистецтвознавства
та загальногуманітарних дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Останнім часом увага до культурології як окремої галузі знань посилилась. Це викликано потребою відмови від наслідування російській (радянській) гуманітарній традиції та переосмислення подальшого статусу самої культурології. Про культурологію висловлюються діаметрально протилежні погляди – від захопленя до скептичних оцінок. Проте її статус і до сьогодні залишається предметом дискусії, як у середовищі самих культурологів, так і з боку представників інших гуманітарних наук.

Культурологія як дисциплінарна сфера освіти й науки завжди йшла в ногу з актуальними державними політиками стосовно гуманітарної освіти, але, водночас, вона перейняла певні пострадянські та постколоніальні тенденції щодо дискурсу, що робить формування питомої дослідницької ідентичності й адекватного її освітнього профілю практично неможливим чи щонайменше, суттєво ускладненим. Відтак виникають цілком закономірні питання, якою має бути ця сфера знання в сучасній Україні в умовах глибинних суспільних зрушень, культурних трансформацій та тривалої війни за незалежність? Чи може культурологія позбутись спадщини колонізованого наукового дискурсу? Якою має бути подальша доля культурології як освітньої та наукової практики? І чому культурологія й досі є «проект, який так ще до кінця не стався», а сама вона залишається «чужою серед своїх і своєю серед чужих» (О. Кравченко)?

Попри понад три десятиліття інституційності, ситуація, яка склалася з культурологією має декілька ключових моментів, які стосуються її наукової, дисциплінарної та практичної невизначеності.

Насамперед, протиріччя закладені у самому проекті «*культура*», на рівні її визначення. Ще Й. Гердер зауважив: «немає нічого менш визначеного, ніж це слово – «культура»» [9, с. 6]. Зважаючи на сотні визначень поняття культури, відповідний термін постійно вживається одночасно в декількох і загальнонаукових, і спеціально-наукових, і повсякденно-розмовних значеннях. Деякі висловлення стосуються статусу культурології як суми наук про культуру, а не самостійної галузі. Інші розглядають її в ролі інтеграції наукових знань, на протигвагу надмірній їх диференціації. Висловлюється думка про культурологію, як свого роду метанауку чи наукову парадигму. Проте, проблеми ідентифікації наукового статусу культурології поглиблюються тим, що спроби її визначення за аналогією з іншими гуманітарними науками, у якості однієї з них, є малопродуктивним та непереконливим. Культурологія і не повинна розглядатися як наука «в ряді інших» – адже вона вивчає культуру як цілісність у системних взаємозв'язках. Ця обставина ускладнює процес самовизначення культурології у якості самостійної науки, а отже визначеності її статусу серед інших наук.

Складність також криється у визначенні *предмету* культурології. Відомо, що найважливішою умовою конституювання будь-якої науки є формування уявлень про предмет дослідження його основних системно-структурних характеристик. У цьому відношенні культура є предметом надзвичайно складним. Якщо виходити з розуміння культури як усього того, що створено людиною і не є природою, то тоді культура набуває онтологічного статусу (усе про все). У такому випадку що вона вивчає? Що є предметом її дослідження? Надто широке й неієрархізоване

представлення предметного поля досліджень культури, веде до концептуального розмивання методологічної основи культурологічних знань. З невизначеності предметної, логічно витікає **невизначеність методологічна**. «Попри визнання академічного статусу і претензії на методологічну експансію культурологія дотепер не завершила процесу розробки власної методології, що залишає щойно набуту «науковість» у відкритому для поновлення дискусій стані [3, с. 9]. Обговорюючи недосконалість методології культурології, науковці зазначають, що «проблемою стає теоретико-методологічна строкатість дослідницьких підходів та практик, на яких базується культурологія» [5, с. 38], відсутність власної методології та міждисциплінарність, яку вважають «наслідком «сумативної» її природи, яка приречує дослідження культури на методологічну компіляцію, а не на розбудову оригінальної методологічної основи» [4, с. 134].

Проте, хочемо висловитись на захист методології культурології, яка хоч і має «незадовільну неквапливість її методологічного поступу» [5, с. 39], та все ж продовжує формувати свій власний інструментарій. Запозичуючи підходи і методи споріднених дисциплін культурологія «сама стає продуцентом загальнонаукової методології – культурологічного підходу» [7, с. 59], який можна розглядати як загальнонауковий у гранично широкому розумінні вищевартності культури для будь-яких сфер життєдіяльності людини і суспільства (не як реконструкції культури, а детермінації культурою). Це стосується, також і міждисциплінарності, яку часто розглядають як слабе місце культурології, з чим ми категорично не погоджуємось. По-перше, міждисциплінарний характер культурології висловлює загальну тенденцію сучасної науки до посилення процесів інтеграції, взаємовпливу і взаємопроникнення різних областей знання при вивченні загального об'єкту дослідження. По друге, міждисциплінарність «вказує на складну природу явища <...>, дозволяє прояснити заплутані ситуації, приборкати хаос, навести лад та утвердити те цінніше, що варте збереження» [8, с. 115], а також дає можливість отримати нове знання. Тож у міждисциплінарності вбачається сила культурології. У цьому контексті синкретичність культурологічної методології привірюється до типової для сучасного стану науки «трандисциплінарності», покликаної за допомогою методів суміжних наук вирішувати пізнавальну ситуацію, інтегративну за своєю суттю, вивчати об'єкт, апріорно багатобічний. [4, с. 135]. Неминучий у такому разі методологічний різнобіг реабілітується як ситуація, яка є органічною самій «природі» культури [2, с. 103].

Отже, хоча проблема ідентифікації наукового метода, з якою пов'язана остаточна легітимізація культурології, все ще залишається не вирішеною, вважаємо ситуацію «плинності» культурології та її методології, при-

роднім процесом становлення наукового знання. Така ситуація, склалась через те, що здебільшого наукові напрями переходять в освіту, а з культурологією – сталося навпаки. В освітній сфері культурологія сформувався раніше, ніж набула свого наукового обґрунтування.

Культурологія, як освітній проект, також на сьогодні залишається *дисциплінарно невизначеною* – вона й досі існує «як проект, який все ще подає надії» (О. Кравченко). Навіть поверхневий аналіз освітніх програм з спеціальності 034-Культурологія показав різновекторну спрямованість освітніх програм, що наочно демонструє варіативність спеціалізованої підготовки культурологів та свідчить про невизначеність змісту та функцій культурології як загальнонаукової нормативної дисципліни. Окрім того, частіш за все фахова культурологічна освіта поєднується у факультетських структурах з урахуванням можливостей суміщення освітніх програм з іншими спеціальностями напряму «Культура» або з урахуванням змістової близькості в межах певного спектру вже існуючих у вузах спеціальностей. Подібне «(роз)дисциплінування» насправді є ознакою не її недосконалості, а принципової академічної неусталеності [5, с. 53]. Культурологія стала «певною паличкою-виручалочкою» в трансформаційних процесах українських вишів. За браком університетських наукових традицій досліджень культури в Україні нова спеціальність виявилася зручним приводом для кооперації представників різних галузей знань у їх протистоянні змістової ангажованості та консерватизму гуманітарної освіти» [5, с. 50].

Звертає увагу на себе і той факт, що підготовка спеціальності «Культурологія» здійснюється не спеціалізованими структурними підрозділами університетів, а здебільшого на філософських факультетах та на інших більш-менш дотичних до культурології. Очевидно, що українські виші орієнтуються насамперед на кадрові питання, що також говорить не тільки про відсутність дисциплінарного стрижня культурології, а й про неформовану професійну спільноту фахівців-культурологів.

А хто ж такі культурологи? У чому їх експертність? На рівні цих питань окреслюється ще одна невизначеність культурології – *практична (експертна)*.

Складність відповіді на це питання можна частково пояснити ситуацією, яка склалась через те, що інтеграція культурології в освітню систему довгий час відбувалася за відсутності стандартів та чітких уявлень щодо професійних вимог випускників. У запропонованих вишами освітніх програмах, які сьогодні існують, перелік фахових компетенцій є досить розмаїтим. «Професіоналізація» культурології відбувається в умовах конкуренції освітніх концепцій, які демонструють широку варіативність і, в певному сенсі, розмитість професійних компетенцій випускників, а отже і відсутності чітких уявлень про те, ким же має бути культуролог. «Під

«культурологом» у нас (принаймні, в навкологуманітарному колі) розуміють здебільшого «фахівця широкого профілю», що потроху тямиться на різних речах, якось дотичних до культури. [5, с. 35]. Парадокс полягає у тому, що й до сьогодні «Слово «культуролог», – як зауважує Є. Більченко, – нерідко викликає подив також і на масовому, профанному рівні сприйняття, оскільки ще не володіє достатнім потенціалом соціального престижу. Чужість, відтак, змушує культурологів мімікрувати, часто приховуючи свою професію, маскуючи її прикладними гранями культурно-просвітницької діяльності, що, звісно, не йде на користь культурологічній теорії» [1, с. 25]. Цю ситуацію, безумовно, можна і треба змінювати. Культурологи мають стати видимими для суспільства, а сама професія має бути валідною і конкурентоспроможною на сучасному ринку праці.

Отже, визнаючи складність верифікації культурології, її наукової, дисциплінарної та практичної невизначеності, на питання, чи можлива українська культурологія як наука, даємо однозначну відповідь – так! Попри дискусійність, культурологія не лише не зникає, а й отримує певну ментальну перспективу, доводячи, що її виникнення не є випадковістю [2, с. 104]. Те, що ми означили як «невизначеність», не є слабкістю культурології. Культурологія є молодим і досить «нестандартним» освітнім та науковим напрямком з характерним ризикованим мисленням. Її головна сила у тому, що своєю інтелектуальною чутливістю, гнучкістю культурологія може аналізувати те, що відбувалось і відбувається «тут і зараз», і як це вплине на майбутнє, при цьому тримаючи фокус з «знання» на «розуміння». Можливо, у невизначеності культурології, криється її сила, варто лише змінити точку зору. Залишаючись «недисциплінованою дисципліною і неспеціалізованою спеціальністю», культурологія, насамперед, має відійти від російських нарративів і позбавитись провінційності. Нам потрібно воліти «бути від'єднаними – заради порятунку власної параметафізичної культурної ідентичності» [3, с. 11].

Напевно має бути вироблена власна формула, так би мовити, український варіант науки про культуру. Проте тут слід бути дуже застережливим – ми не маємо клішувати ані російський (радянський) варіант, ані західні траєкторії її розвитку. У випадку з культурологією слід відійти від адаптації до інших варіантів і виробити свій єдиний шлях вітчизняного варіанту культурології. Це має бути власна агентність (самість), з чутливістю до себе, разом з чутливістю до інших культур.

Також дуже важливо вивести дискусії про культурологію з академічної сфери у бік практиків, що дозволить орієнтуватися на запит ринку. Особливо може посилити «проект культурологія» – культурна аналітика, на яку сьогодні існує значний попит. Взагалі культурологія може стати саме тією наукою яка буде «на службі суспільства». А йому сьогодні дуже

потрібні фахівці, які б були медіаторами, кураторами і адміністраторами культурних, соціальних і політичних проєктів.

Звертаємо увагу, на те, що новий вектор культурології можуть надати актуальні виклики, які ми маємо в Україні і світі. Адже сьогодні, є значний попит на українську культуру як у самих українців, так і у закордонної спільноти. Зацікавлення українською культурою і своєрідний її ренесанс – є шансом для культурології вибудуватись по-новому. Кому, як не культурологам, ставати амбасадорами цього напрямку?

Насамкінець, зазначимо, що осмислення культурології у контексті публічних дискусій є позитивною ознакою сучасного етапу трансформації академічної культури. Можливо, щоб не сталася ситуація, яку описує Хюбнер Бенно, за прикладом західних університетів, у яких спостерігається зростання спеціалізації в університетах, а студенти стали виключно компетентними в дуже небагатьох областях. Це може зробити культурологія, в умовах зростаючого невігластва з багатьох предметів, щоб, принаймні, компенсувати загальну відсутність компетентності. «КультуроЛОГІЯ, яка повинна не тільки подолати, перевершити specialitates в Universitas, дати нам загальну думку, орієнтацію ЦІЛОГО ("Inkompetenzkompensationskompetenz") після розгрому односторонніх владних метафізичих "Систем СМИСЛУ", але і повідомити нам про інші культури у світі, в якому різні культури звертаються все ближче й ближче географічно одна до одної» [6, с. 13].

То може саме зараз настав час культурології!?

Література:

1. Більченко Є. В. Феноменологія науки: культурологія як культурний смисл. *Наука про культуру: культурологія, kulturoznawstwo, культуроловедение, Cultural Studies, culturology*. Київ, 2015. С. 13–26.
2. Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. Вип. 26 / відп. ред. В. М. Шейко. Харків, 2009. 235 с.
3. Кислюк К. В. Метод соціокультурної каузальності в процесах розбудови культурології як науки. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2019. № 59. С. 5–13.
4. Кислюк К. В. Культурологічний метод: теорія і практика. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 202. С. 134–137.
5. Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів : колективна монографія / за загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. Київ. 2019. 308 с.
6. Хюбнер Бенно Моя чужість/нездужання щодо культурології: рефлексія з іншої (західної) точки зору. *Культурологічна думка : щорічник наук. праць*. 2011. № 4. 260 с.

7. Шейко В. М. Наукова творчість у галузі культурології і мистецтвознавства. Харків, 2016. 330 с.

8. Ярошенко Т. Міждисциплінарність в дискурсі сучасних досліджень етики. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету* (за 2017 рік). Львів, 2017. С. 115–118.

9. Storey V. J. *Cultural Theory and Popular Culture*. 2006. Vol. 1. 659 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-388-3-33>

ДО ПИТАННЯ ЗОБРАЖЕННЯ ОСВІТЛЕННЯ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Файберг Оксана Миколаївна

студентка

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Сприйняття людським оком різноманіття кольорів, що оточують нас у повсякденному житті, залежить від індивідуальних особливостей очей та мозку, а також їх сумісної праці щодо перетворення отриманих очами імпульсів на зрозуміле мозку зображення. Саме цей процес дозволяє нам бачити, розуміти та створювати художні образи, адже із зображення світла та тіней складається все навколо нас. Більш глибоко зображення оточуючого або вигаданого світу передає живопис, у якому світлотіньовий малюнок збагачується кольорами, які краще виявляють форму зображуваного та впливають на емоційний стан глядача.

Фізіологія та психологія, яким відводиться важлива роль у житті людини, мають вплив і на образотворче мистецтво, адже від того, як зображені образи на картині, залежить її сприйняття глядачем. Саме освітлення, передане через варіативні тональні та кольорові поєднання, стає першим враженням, яке отримує глядач. Однакові сюжети, передані за допомогою різного характеру освітлення, справлятимуть зовсім різні враження на глядача, адже будуть передавати варіативні настрої.

Кожна палітра кольорів має для людей певне підсвідоме значення. Так, один і той самий весняний пейзаж можна змалювати сонячно, яскраво, підкреслити синє небо, залишки білого снігу, що тане під теплим промінням; а можна навпаки – передати похмурий день, і сніг буде символізувати останні дні холодної темної влади суворої зими, яка ніяк не посту-